

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

бакалавра

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: **«Особливості психологічної адаптації дітей до школи»**
«Features of the psychological adaptation of children to school»

Виконала: студентка денної форми навчання

напряму підготовки 6.030102 Психологія

Папуша Марина Володимирівна

(ПІБ)

Керівник д.психол.н., проф. Крюкова М. А.

(ПІБ)

_____ (підпис)

Рецензент к.психол.н., доц. Литвиненко О. Д.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 10 від 06.06.2018 р.

Захищено на засіданні ЕК № ____

протокол № ____ від _____.2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис)

Кіреєва З.О.

(підпис)

Родіна Н.В.

Одеса – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.....	6
1.1 Вивчення проблеми готовності до шкільного навчання у вітчизняній та зарубіжній психології.....	6
1.2 Особливості психічного розвитку дітей в молодшому шкільному віці.....	13
1.3 Фактори, що впливають на адаптацію дітей до школи.....	20
Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ.....	27
2.1 Методи дослідження психологічної готовності дітей до школи.....	27
2.2 Основні етапи та програма дослідження психологічної готовності дітей до школи.....	30
Висновки до другого розділу.....	32
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШКОЛИ ДІТЕЙ 6 і 7-РІЧНОГО ВІКУ.....	33
3.1 Особливості психологічної готовності дітей до школи.....	33
3.2. Кореляційний аналіз досліджуваних показників психологічної готовності дітей 6 та 7 років до школи.....	37
3.3. Рекомендації для батьків щодо адаптації дитини в школі.....	40
Висновки до третього розділу.....	44
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	50
ДОДАТКИ.....	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна психологічна наука при всій різноманітності наявних шкіл ще довго не буде в змозі повноцінно вирішувати проблеми особистості, якщо буде упускати розвиток самих маленьких представників суспільства, адже витoki психологічних проблем особистості виходять з дитячого віку.

Початок навчання в школі - один з найбільш складних і відповідальних моментів в житті дітей. Дитині, яка вперше поступила до школи, належить адаптуватися до нових умов. Тривалість адаптації може займати від декількох тижнів і місяців до року. Цей період традиційно вважається одним з найскладніших для молодшого школяра.

В останні роки в зв'язку з переходом до навчання з 6 років, виникають питання та суперечки між вченими, викладачами і батьками: чи готова дитина до школи, чи сформована у дитини емоційно-вольова готовність до школи, адже процес адаптації дитини у школі складний і фізично, і психологічно.

Поняття «адаптованість» («стійка адаптація») є синонімом «норми», «здоров'я». Під стійкою адаптацією ми розуміємо ті регуляторні реакції, психічну діяльність, систему відносин та ін., які виникли в процесі онтогенезу в конкретних екологічних і соціальних умовах і функціонування, які не вимагають значної нервово-психічної напруги.

Проблема психологічної адаптації дітей до школи досліджували багато науковців. Серед них – Ш. О. Амонашвілі, Н. Г. Лусканова, Р. В. Овчарова, І. О. Коробейніков та ін.

В вітчизняній психології проблематика дослідження психологічної адаптації дітей до школи багатозначна. Проблема соціально-психологічної адаптації молодших школярів розглядалася Л.С. Виготським, А. В. Петровським, В. С. Мухіною, Р.В. Овчаровою та ін.; опис основних сфер труднощів першокласників розглядається Г. Г. Кравцовою і

О. Є. Кравцовою; вивчення психологічного здоров'я дітей О. В. Хухлаєвою; аналіз особливостей первинної адаптації першокласників розглядається М. В. Усковою; дослідження критеріїв готовності дитини до навчання в школі Д. Н. Марковичем.

Актуальність проблеми визначили вибір теми нашого дослідження «Особливості психологічної адаптації дітей до школи».

Мета дослідження. Теоретичний аналіз та емпіричне дослідження особливостей психологічної адаптації дітей 6 та 7 років до школи.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз літератури та узагальнити данні про адаптацію школярів.
2. Відібрати надійні та валідні психологічні методики, адекватні меті та завданням дослідження.
3. Емпірично дослідити показники самооцінки, логічного та наочно-дійового мислення та показники емоційно-вольової готовності школярів.
4. Дослідити специфіку феномену шкільної адаптації у школярів 6 та 7 років.

Об'єкт дослідження - особливості адаптації школярів.

Предмет дослідження - особливості психологічної адаптації дітей до школи.

Методологічна основа дослідження – положення вітчизняної психологічної науки про рушійні сили психічного розвитку в онтогенезі, про соціальну ситуацію розвитку як системну характеристику віку (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін), дослідження дезадаптації школярів (В. Є. Каган, Л. Н. Вінокуров), дослідження шкільної мотивації (Н. Г. Лусканова), дослідження емоційно-вольової готовності (Д. Б. Ельконін).

Методи дослідження. Теоретичні методи: аналіз психологічної та психолого-педагогічної літератури; емпіричні: спостереження, бесіда; методи математичної обробки даних: статистичні та аналітичні. У

психодіагностичний комплекс увійшли: а) методика «Сходинки»; б) методика «Четвертий зайвий»; в) тест «Аналогії»; г) тест «Обведи контур»; д) методика «Графічний диктант» (за Д. Б. Ельконіним).

Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерної програми excel. Метою математичного аналізу даних виступив пошук взаємозв'язків між показниками шкільної адаптації та віком школярів. Використання якісного аналізу даних дозволило виявити особливості адаптації школярів 6 та 7 років.

Емпірична база дослідження. Дослідження було проведено зі школярами першого класу на базі ЗОШ № 79. Всього в дослідженні прийняло участь 60 школярів у віці 6-7 років, з них 23 хлопців і 37 дівчини.

Практичне значення роботи полягає у тому, що теоретичні та емпіричні результати стосовно обраної проблематики можуть увійти у зміст лекційних і практичних занять з вікової психології та психології розвитку для студентів.

Дана робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 60 найменувань, додатків на 6 сторінках. Основний зміст роботи, викладений на 54 сторінках комп'ютерного набору, містить 2 таблиці, 3 рисунків. Загальний обсяг роботи – 60 сторінок.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають підстави зробити такі висновки.

1. Проведено теоретико-методологічний аналіз літератури та узагальнення даних про адаптацію школярів. У всіх дослідженнях, незважаючи на відмінність підходів, визнається факт, що ефективним шкільне навчання буде тільки в тому випадку, якщо першокласник володіє необхідними і достатніми для початкового етапу навчання якостями, які потім у навчальному процесі розвиваються і удосконалюються.

Психологічна готовність до школи - це необхідний і достатній рівень психічного розвитку дитини для освоєння шкільної програми в умовах навчання в групі однолітків. За основу готовності до шкільного навчання береться базис розвитку, без якого дитина не може успішно навчатися в школі. Фактично роботи по психологічній готовності до школи спираються на положення, що навчання йде слідом за розвитком, оскільки визнається, що не можна починати навчання в школі, якщо немає певного рівня психічного розвитку.

Початок навчання в школі веде до корінної зміни соціальної ситуації розвитку дитини. Вона визначає найважливіші зміни, що відбуваються в розвитку психіки дітей на даному віковому етапі. В рамках навчальної діяльності складаються психологічні новоутворення, що характеризують найбільш значущі досягнення у розвитку молодших школярів і є фундаментом, які забезпечують розвиток на наступному віковому етапі.

Високому рівню адаптації дитини до школи сприяє: задоволеність спілкуванням із дорослими, демократичний стиль спілкування вчителя, благополуччя дитини в групі, повна сім'я, високий рівень освіти батьків, врахування вчителем індивідуальних особливостей дитини.

До факторів, які впливають на адаптацію дитини до школи відносять: функціональна готовність до початку систематичного навчання; вік початку

систематичного навчання; стан здоров'я; рівень тренованості адаптаційних механізмів; особливості життя дитини в сім'ї; психологічна готовність до шкільного навчання; раціональна організація учбових занять і режиму дня; відповідна організація рухової активності дитини; організація учбового процесу з урахуванням статі дитини

2. Відібрані надійні та валідні психологічні методики, адекватні меті та завданням дослідження. З метою визначення психологічних особливостей психологічної адаптації дітей до школи були підібрані наступні методики: методика «Сходинки»; методика «Четвертий зайвий»; тест «Аналогії»; тест «Обведи контур»; методика «Графічний диктант» (за Д. Б. Ельконіним).

3. Емпірично дослідили показники особистісної, інтелектуальної та емоційно-вольової готовності школярів. У дослідженні приймали участь школярі 6 та 7 років, з них хлопців та дівчат. Сформована репрезентативна вибірка учасників дослідження.

Процедура проведення емпіричного дослідження складалася з трьох етапів. На підготовчому етапі нами був здійснений теоретичний аналіз проблеми психологічної адаптації, а також були виділені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження. На основному етапі було організовано та проведено емпіричне дослідження. На заключному етапі нами була здійснена обробка та інтерпретація отриманих результатів, співвіднесення їх з метою та гіпотезою дослідження, а також формулювання висновків результатів емпіричного дослідження.

4. Дослідили специфіку феномену шкільної адаптації у школярів 6 та 7 років. Визначено значущі вікові відмінності за показниками особистісної та інтелектуальної готовності дітей. Так в семирічному віці рівень самооцінки має вищі показники, ніж в шестирічному. Тобто у дітей 7 років особистісна готовність до школи вища ніж у дітей 6 років. Усвідомлення дитиною своїх фізичних можливостей, умінь, переживань, а також здатність оцінити свої досягнення і особистісні якості у семирічному віці краще ніж у шестирічному.

Показники, що характеризують інтелектуальну готовність, а саме здатність робити умовиводи на основі аналогій теж в семирічному віці вищі, ніж в шестирічному. Тобто у семирічок більш розвинене оволодіння основними розумовими операціями (порівняння, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, абстрагування). Діти у семирічному віці більш здатні діяти у внутрішньому плані, більш розуміють причинності явищ, у них більш розвинутий набір знань, уявлень і вмінь, сенсо-моторна координація і дрібна моторика.

Був виявлений прямий зв'язок між здатністю робити умовиводи за аналогією та вмінням діяти за інструкцією. Також виявлено зворотній зв'язок: між наочно-дійовим мисленням та здатністю робити умовиводи за аналогією; між вмінням діяти за інструкцією та наочно-дійовим мисленням. Тобто, що інтелектуальна готовність дитини залежить від емоційно-вольової готовності. Тобто наявність необхідної бази знань, готовність сприймати і засвоювати нову інформацію залежить від уміння управляти своїми мотивами, бажаннями, настроєм, а також від, здатності дитини будувати свою поведінку і діяльність відповідно до встановлених правил, здійснення дій по запропонованим зразкам, здатності їх контролювати та коректувати.

Було визначено, що показники, характерні для особистісної, інтелектуальної та емоційно-вольової готовності в семирічному віці вищі, ніж в шестирічному. Тобто у дітей 7 років більш свідоме визначення деяких позитивних і негативних якостей свого характеру ніж у дітей 6 років. У них більш присутня стриманість, самостійність, наполегливість, дисциплінованість та організованість. У семирічок більш сформовані здібності та властивості, що забезпечують можливість виконання ним навчальної діяльності, а також прийняття соціальної позиції школяра. А також у семирічок більш розвинуті передумови навчальної діяльності: вміння дитини свідомо, вміння орієнтуватися на систему правил в роботі, вміння слухати і виконувати інструкції дорослого, вміння працювати за зразком, а

також більш сформовані «навчально-значущі якості» (образне мислення, здатність до навчання і т. д.).

Визначено для того щоб допомогти дитині відчувати себе в школі комфортно, вивільнити наявні у нього інтелектуальні, особистісні, фізичні ресурси для успішного навчання і повноцінного розвитку, педагогам і психологам необхідно: виявити психологічні особливості дитини; налаштувати навчально-виховний процес на його індивідуальні особливості, можливості та потреби; допомогти дитині сформувати навички і внутрішні психологічні механізми, необхідні для успішного навчання і спілкування в шкільному середовищі. Таким чином, вирішення проблеми успішної адаптації дитини багато в чому визначається характером взаємодії школи та сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александровская Э. М. Социально-психологические критерии адаптации в школе. / Э. М. Александровская. – М., 2000. – С. 27-34.
2. Бардин К. В. Чтобы ребенок успешно учился. / К. В. Бардин. – М.: Педагогика, 2002. – С. 3-15.
3. Божович Л. И. Социальная ситуация развития и движущие силы развития ребенка / Л. И. Божвич. – СПб: Из-во «Питер», 2000. – С. 160-166.
4. Бугаева Н. Н. Комфорт младших школьников в образовательной деятельности. / Н. Н. Бугаева. // Нач. школа. – 2004. – № 2. – С. 3-9.
5. Бугрименко Е. А. Готовность детей к школе. / Е. А. Бугрименко. – Томск, 1992. – С. 35-48
6. Будницкая И. И. Ребенок идет в школу./ И И. Будницкая, А. А. Катаева.– М.: Педагогика, 2007. – С. 3-20, 43-57.
7. Варламова А. Я. Школьная адаптация. / А. Я. Варламова. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005. — С. 178-204
8. Войнов В. Б. К проблеме психофизиологической оценки успешности адаптации детей к школьным условиям. / В. Б. Войнов. // Мир психологии. – 2000. – №4. – С. 134-136.
9. Волкова Е. Готов ли ребенок к школе? / Е. Волкова. // Дошкольное воспитание. – 2001. – № 8. – С. 99-102.
10. Выготский Л. С. Психология. / Л. С. Выготский. – М: Из-во ЭКСМО Пресс, 2000. – С. 855-937
11. Гуткин Н. И. Психологическая готовность к школе. / Н. И. Гуткин. – М.: Образование, 1996. С. 41-58
12. Давыдов В. В. Лекции по педагогической психологии./ В. В. Давыдов.– М.: Изд. Академия, 2006. – С. 105-124
13. Дубровина И. В. Готовность к школе. / И. В. Дубровина. – М.: Просвещение, 2001 . – С. 34-68.

14. Журавлев К. Д. Первый раз в первый класс./ К. Д. Журавлев. // Народное образование. – 2004. – С.17-19.
15. Журова Л. Е. Диагностика готовности детей дошкольного возраста к обучению в школе. / Л. Е. Журова, Е. Э. Кочурова. – Тула: Родничок, 2006. – С. 81-104.
16. Зимняя И. А. Педагогическая психология: Учебник для вузов / И. А. Зимняя. – М.:Логос, 2004. – С. 315-360
17. Иванова Н.В. Адаптационный период в школе: содержание, значение, опыт. / И. В. Иванова, Н. П. Кузнецова. // Журнал практического психолога.– 2014 – № 2. – С. 4– 19.
18. Казначеев В. П. Современные аспекты адаптации. / В. П. Казначеев. – Новосибирск, «Наука», 2000. – С. 123-145
19. Ковалева Л. М. Психологический анализ особенностей адаптации первоклассников к школе. / Л. М. Ковалева, Н. Н. Тарасенко. // Начальная школа, 2006.– №7. – С. 15-17.
20. Кожарина Л.А. Развитие личности ребенка/ Л. А. Кажарина. – М.,2000.– С. 134-138.
21. Козлов В. В. Семья и школа: детско-родительские отношения как предикторы особенностей школьной адаптации первоклассников. / В. В. Козлов. – Ярославль, 2001. – С. 32-35.
22. Костюк Г. С. Вікова психологія. / Г. С. Костюк. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 90 – 139.
23. Кочерга О. Психофізіологія шестирічних першокласників і адаптація до школи / О. Кочерга. – К., 2010. – С. 90-110
24. Кравцова Е. Е. Психологические проблемы готовности детей к школе./ Е. Е. Кварцова. – М.: Педагогика, 1991. – С. 147-190
25. Лаврентьева Г. Готовність дитини до школи: складові успішного навчання. / Г. Лаврентьева.// Дошкільне виховання. – 2000. – № 9. – С. 3-5.
26. Леутин В. П. Особенности переработки информации в процессе адаптации. / В. П. Леутин. – М., 2002. –С.18-22.

27. Матвеева Л. Г. Что я могу узнать о своем ребенке? / Л. Г. Матвеева. – Челябинск: Юж.-Урал. кн. изд-во, 1996. – С. 278-307
28. Мартыненко С. Педагогическая адаптация первоклассников к обучению в школе. / С. Мартыненко. – журнал «Начальная школа» – № 10.– 2009. – С. 1-7.
29. Марцинковская Т. Д. Психология развития. / Т. Д. Марциновская. – М. «Академия», 2001. – С. 150-178
30. Мухина В. С. Возрастная психология./ В. С. Мухина. – М. «Академия», 2004. – С. 238-250
31. Немов Р. С. Психология./ Р. С. Немов. – М.: Просвещение, 2005 – С. 236-255.
32. Никитина И. Н. К вопросу о понятии социальной адаптации / И. Н. Никитина. – М., 1980. – С. 76-95
33. Никоненко В. К Адаптация первоклассников к школе./ В. К. Никоненко // Психологический журнал. – 2006. – С. 23- 29.
34. Обухова Л.Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. / Л. Ф. Обухова. – М.: Тривола, 2006. – С. 22-28.
35. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. / Л. Ф. Обухова. – М., 2011. – С. 345-378
36. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога./ Р. В. Овчарова. – М., 2001. – С. 254-270
37. Платонова А. А. Успешное завтра будущего первоклассника. / А. А. Платонова. // Нач. школа. – 2005. – № 5. – С. 19- 28.
38. Подласый И. П. Курс лекций по коррекционной педагогике. / И. П. Подласый. – М., 2002. – С. 150-183
39. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Практикум / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська. – К., 2007. – С. 280-310
40. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка / Т. І. Поніманська. – К., 2013. С. 330-355

41. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. / А. М. Прихожан. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2000. – С. 110-134
42. Прищепа С. Как продиагностировать физическую подготовленность дошкольников. / С. Прищепа. // Дошкольное воспитание. – 2004 – №1 – С. 37-45.
43. Проскура О. В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з шестирічними першокласниками. / О. В. Проскура. – К., 1999. – С. 157-170
44. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании: Учебное пособие / Е. И. Рогов. – М.: ВЛАДОС, 1996. – С. 137-178
45. Ротенберг В. С. Поисковая активность и адаптация. / В. С. Ротенберг, В. В. Аршавский. – М. Наука, 2004. – С. 105-127
46. Смирнова У. О. Детская психология. / У. О. Смирнова – М.: Владос, 2006. – С. 340-343.
47. Сопогова Е. Е. Психология развития человека. / Е. Е. Сопогова. – М: Аспект Пресс, 2001. – С. 348-380
48. Степанова М. И. Что такое «школьная зрелость»? / М. И. Степанова // Справочник для родителей будущего первоклассника. – М., 1999. – С. 3-6.
49. Сухомлинский В. А. Сборник работ по педагогике. / В. А. Сухомлинский – М.: Прогресс, 2008. – С.143-144.
50. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология. / Н. Ф. Талызина – М.: Издательский центр «Академия», 1998. – С. 120-147
51. Уразолиева Г.К. Личностный рост ребенка в дошкольном образовании./ Г. К. Уразолиева. // Психология. – 2003. – №11. – С. 3- 9.
52. Филиппова О. В. Адаптация первоклассников к школе. / О. В. Филиппова. – Львов, 2008. – С. 54-59.
53. Фридман Л. М. Психология воспитания / Л.М. Фридман. - М.:ТЦ «Сфера», 2008. – С. 125-137

54. Хрипкова А. Г. Адаптация организма школьников к учебным и физическим нагрузкам / А.Г. Хрипкова. – М., 2002. – С. 78-82.
55. Цылев В. Р. О проблеме психологической адаптации школьников. / В. Р. Цылев. // Психологическая наука и образование. – 1998 – № 3. – С. 14-23.
56. Чуб Н. В. Комплексні тести готовності дитини до школи. / Н. В. Чуб. – Харків, 2007. – С. 107-130
57. Чудинова Е. В. Младшие школьники в учебной деятельности. / Е. В. Чудинова. – Рига, 2009. – С. 138-145
58. Шинтарь З. Л. Введение в школьную жизнь. / З. Л. Шинтарь. – Гродно: ГрГУ, 2002. – С. 85-110
59. Юдина С. Ю. Когда школьник становится учеником. / С. Ю. Юдина. // Начальная школа до и после . – 2010. – №8. – С.62-64.
60. Яницкий М. С. Адаптационный процесс: психологические механизмы и закономерности динамики. / М. С. Яницкий. – Кемерово: Кемеровский государственный университет, 1999. – С. 115-150